

O duhovnosti i znanstvenosti u djelu Željka Mardešića

Ivan Supićić

e-mail: ivan_supicic@yahoo.com

UDK: 130.2:24.

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. ožujka 2008.

Prihvaćeno: 31. travnja 2008.

S obzirom da je duhovnost uronjena u misterij ljudske duše, nju je u djelu Željka Mardešića teže od njegove znanstvenosti do kraja racionalno osvijetliti. Ipak, znanstvenost i duhovnost u njegovu su djelu tako usko povezane da ih se ne smije razdvajati premda ih treba jasno razlikovati. Osim toga, Mardešićev duhovni pristup, daleko od toga da bi umanjio, naprotiv obogaćuje i produbljuje vrijednost njegovu znanstvenog pristupa. U nekim je Mardešićevim analizama osobiti primjer za to psihološka dimenzija, uostalom dosad u njegovu djelu nedovoljno prepoznata i vrednovana. A Mardešić dopire upravo po njoj do korijena nekih bitnih problema suvremenog svijeta. U njemu je današnji čovjek izložen samozavaravanju, rascjepima u sebi, prividnostima i opsjenama: moguće je lagati sebi i drugima, biti otuđen ili autentičan, samo izgledati ili doista biti. To poprima i kolektivne razmjere, a ogleda se i kroz trostruku ljudsku realnost odgovornosti, krivnje i grijeha, koje i pojedinci i zajednice, s jedne strane, često potiskuju u individualnu odnosno kolektivnu podsvijest, a s druge strane projiciraju na druge osobe i skupine. Taj psihološki mehanizam dakako nije djelo duhovnosti i duha nego neslobode. Mardešić pojedinačno, ali

povezano, analizira osobne, društvene, ontološke i religiozne dimenzije krivnje razlikujući pritom stvarnu krivnju od osjećaja krivnje (ili kulpabilnosti), ujedno ističući da osjećaj krivnje spada u područje psihologije, krivnja u područje etike, a grijeh u područje religije. Mardešić opravdano konstatira kako je u kršćanstvu, nažalost, često realizam grijeha bio zamijenjen s fenomenologijom kulpabilnosti, s njezinom igrom iluzija i maski. O uskoj povezanosti znanstvenih konstatacija i duhovnog pristupa napose svjedoče neki temeljni Mardešićevi zaključci o Crkvi i kršćanstvu. Otuda i njegovo isticanje prijeke potrebe da Crkva, kako ne bi izdala svoj izvorni smisao, doista bude Crkvom siromaha i zapostavljenih, Crkvom dobrote i milosrdne ljudskosti, Crkvom nade i radosti, Crkvom mirotvorstva, pomirenja i praštanja te Crkvom iskrena dijaloga sa suvremenim svijetom. Otuda također Mardešićevo zauzimanje za jedno posve personalističko kršćanstvo, izvan kolektivističkih i ideologijskih vizija, zauzimanje za prestanak njegova povezivanja s politikom, koje je dovelo kroz povijest do poraznih deformacija njega samog, te zauzetost za povjerenje u slobodu i slobodnog čovjeka. Svijet se može mijenjati samo ako se najprije promijeni sebe.

Ključne riječi: znanstvenost, duhovnost, psihologija, odgovornost, krivnja, grijeh, Crkva, kršćanstvo.

Tema koju ćemo ovdje kratko dotaknuti i duboka je i složena. Zato ćemo iz nje izdvojiti, daleko od svake potpunosti, samo nekoliko posebnih, užih aspekata. Jedan od širih aspekata je pak činjenica da je duhovnost uronjena u misterij, misterij ljudske duše, u koji se ne može dokraja racionalno prodrijeti, niti ga se može ikako, pa ni znanstveno, iscrpno ili potpuno osvijetliti. Već to traži u pristupu određeni odmak.

Zato je u nekom smislu teže išta podrobnije reći o dubinskim izvorima duhovnosti, nego o znanstvenosti ili o znanstvenim aspektima Mardešićeva djela. Ipak, srž se tih izvora jasno prepoznaje. Njihove su manifestacije, naime, toliko snažne i izrazite da nedvojbeno upućuju na svoje duboko ljudsko i istinski kršćansko nadahnuće. U svojoj nepartvorenoj čistoci, te manifestacije su u bitnom zaista proročke, znak svojega vremena i luč za to vrijeme.

No, ograničenost je mogućnosti pristupa tu dakle razvidna. Naš pristup, osim svega, ne želi biti ponajprije znanstvenički, akademski ili intelektualistički, nego naprotiv takav da se, koliko je moguće, duhovnost pokuša dotaći — duhovnošću. Takav je pristup, moglo bi se reći, na neki način mardešićevski, jer ni sam Mardešić nije pristupao realnostima i pojavama samo, u užem smislu, znanstveno, nego ih je također nastojao što dublje iznutra proniknuti, osvijetljujući i njihovu duhovnu dimenziju.

Ako se, međutim, duhovnost i znanstvenost u djelu Željka Mardešića ne mogu i ne smiju razdvajati, potrebno ih je ipak jasno razlikovati. Njegovi su se znanstveni uvidi i otkrića napajali njegovom duhovnošću, a njegova se duhovnost hranila tim uvidima i saznanjima. Suprotno pozitivističkim i scijentističkim pretenzijama o nespojivosti objektivnog znanstvenog pristupa i osobne, pa i duhovne zauzetosti znanstvenika, odnosno o njezinu negativnom utjecaju na objektivnost toga pristupa, upravo je Mardešićevo znanstveno djelo živi primjer kako ga duhovnost može učiniti i osobitim i dubljim i bogatijim i vrjednijim. Kao što je pokazao uvaženi kršćanski povjesničar, profesor na pariškoj Sorbonni, Henri-Irénée Marrou, koliko je povjesničar, pa i općenitije znanstvenik humanističkih znanosti, produbljeniji, kulturniji, otvoreniji svim ljudskim vrednotama, kako s obzirom na pitanja i načine na koje ih postavlja, tako i s obzirom na odgovore koje traži, toliko će i istina za kojom traga moći biti dublja, potpunija i bogatija.¹

S druge strane, sam se Mardešićev znanstveni opus ne može reducirati na samo jedno, pogotovo ne na usko shvaćeno, znanstveno područje, bilo to sociološko, teološko ili koje drugo. On je dapače bio svjestan toga da se ni sami sociološki fenomeni ne smiju redukcioniistički tumačiti, kao i da se uvijek svi ne mogu isključivo sociološkim čimbenicima protumačiti.

¹ Henri-Irénée MARROU, *De la connaissance historique*, Paris, Seuil, 1958, 3. izd., str. 66-67.

U analizama znanstvenog djela Željka Mardešića jedna je dimenzija, osim toga, dosad bila nedovoljno prepoznata i preslabo zapažena, i to unatoč njezinoj temeljnoj važnosti. Zato ćemo se upravo na nju, a to je psihološka dimenzija, u najosnovnijim crtama ovdje osvrnuti, no s posebnim obzirom na samo neke njezine konkretne aspekte i na pitanje odnosa duhovnog i znanstvenog u Mardešićevu djelu. Mardešić, naime, dopire upravo po toj psihološkoj dimenziji do korijena nekih bitnih problema suvremenog svijeta, a tako i do bitnog duhovnog poziva i poslanja današnjih kršćana.

Velika povijesna freska modernog i postmodernog svijeta, koju na raznim mjestima i na razne načine oslikava Mardešić, nije mogla mimoći, među ostalima, ni filozofe i znanstvenike kakvi su bili Nietzsche, Marx i Freud,² koji su taj svijet tako snažno obilježili. Razlikujući, ispravno i opravdano, neke njihove neutemeljene filozofske zasade, pa i krupne zablude, od pojedinih njihovih kapitalnih znanstvenih konstatacija i otkrića, Mardešić, na njihovu tragu, ističe upravo psihološku pozadinu i podlogu spoznajnih mogućnosti i uvjetovanosti suvremenog čovjeka, tu pozadinu i podlogu koje su tako snažno utjecale na naše doba i koje se tako nerazmrsivo prepleću s drugim, moralnim i idejnim činiocima.

Prema tim autorima, kako je to Mardešić napisao već u prvome broju časopisa *Nova prisutnost*, mi smo »uvijek i neizostavno izloženi obmanama, lukavstvima, rascjepima u sebi, prividnostima i opsjenama. Nema više sigurnosti ni u čemu... Zato valja izaći iz tih zamki i paučina svijesti i početi se navikavati na to da izvanjska uvjerljivost malo vrijedi ako nije potvrđena unutrašnjim duhovnim pristankom. Čovjek može i sebi lagati. To umijeće stalnog lučenja i razlučivanja pokazanog i skrivenog, učinjenog i glumljenog, istinitog i lažnog stavlja moderne ljude pred golem napor propitkivanja vlastite iskrenosti i čišćenja vlastite svijesti. U tom se onda smislu ni prosudba stanja današnjeg kršćanstva u hrvatskom tranzicijskom društvu ne može zadovoljiti samo onim što se na izgled vidi, nego treba pokušati zaći mnogo dublje, gdje se začinju prvi ljudski poticaji i skrivaju istinski razlozi ljudskih mišljenja i djelovanja. Dolazi takav naraštaj koji riječima malo ili ništa ne vjeruje, posebice ne propovjednicima vjere i morala. Od njih se traže djela i svjedočanstva, iskrenost i skromnost.«³

Široke pojave i problemi što ih Mardešić predstavlja u ovoj svojoj magistralnoj viziji, koja se na poseban način tiče modernih vremena, ne odnose se, međutim, *mutatis mutandis*, u svemu samo na njih. Te pojave i problemi izvire iz ljudske psihe, njezine naravi, temeljne psihološke i moralne uvjetovanosti egzistencije i svijesti čovjekove oduvijek. Na tu

² Željko MARDEŠIĆ, Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo, *Nova prisutnost*, 2003, I/1, str. 6.

³ Ibid.

temeljnu činjenicu upozorava Biblija, od samoga iskona, od Adama i Eve, od Kaina i Abela, preko čitavog niza biblijskih likova, sve do samoga Krista koji u toj pojavi, situaciji i iskušenju čovjekovu snažno i jasno upozorava na bitno.

Na tom tragu, Mardešić ide, uostalom kao u svemu, ravno na srž problema: lagati sebi i drugima ili ustrajno tražiti što potpuniju istinu, biti otuđen ili autentičan, samo izgledati ili doista biti, obnašati funkcije, igrati uloge i nositi maske ili se pak čista lica, životom zalagati te njime realno, a ne tek riječima, nego djelom, svjedočiti.⁴ Već u ovome temeljnom primjeru imamo ilustraciju uske povezanosti znanstvenih i iskustvenih konstatacija s duhovnom zauzetošću i probuđenošću. Nasuprot proširenoj religioznoj i duhovnoj uspavanosti ili drijemežu, Mardešić upućuje poziv na buđenje duhovne svijesti svih i svakoga — počevši od sebe.

No, Mardešić je o tom temeljnom pozivu, ali i problemu ljudskog života i povijesti, problemu istinskog i krivotvorenog, pravog i iskrivljenog progovorio i kroz jedan poseban aspekt. To je velika, trostruka tema o čovjekovoj odgovornosti, krivnji i grijehu, o stalnoj sklonosti čovjekovoj da ih otklanja od sebe; da svijest o njima potiskuje u podsvijest, da ih štoviše projicira na druge, te da — i o sebi i o drugima — i sebi i drugima laže, da prikriva istinu i bježi od nje, pogotovo kad ga ona optužuje ili osuđuje; da je skriva, kao da je to moguće, čak samome Bogu. Odatle do instrumentaliziranja istine i do manipuliranja njome, te do držanja sebe njezinim isključivim »posjednikom«, ili pak općenitije, u terminologiji Nikolaja Berdjajeva, do njezine objektivacije, dotle da ju se pretvori u njezinu suprotnost, ideologiju, doktrinu, beživotnu mentalnu okaminu, put nije predug.⁵

Riječ je tu o aspektima psihološkog mehanizma najšire rasprostranjenosti i dometa, o jednoj zakonitosti ljudske psihe, o tome da se uvijek kad se u čovjeku, u njegovoj svijesti ili podsvijesti pojavi osjećaj odgovornosti, krivnje ili grijeha, odmah spontano pokreće ne samo mehanizam samoopravdavanja, nego — što je još dalekosežnije — spomenuti mehanizam projekcije vlastitih odgovornosti, krivnji i grijeha na druge, na okrivljavanje i osuđivanje drugih. Arhetip takva ponašanja opisan je već na prvim stranicama Biblije. Adam optužuje Evu, ona »zmiju«, Kain otklanja svoju odgovornost za brata Abela i to tako ide kroz svu ljudsku povijest od individualnih do kolektivnih, društvenih i političkih razmjera, sve do danas: Adam živi u nama. Taj je spontani, instinktivni mehanizam opća pojava među ljudima sve do, na poseban način, modernih totalitarnih režima i ideologija, kojima su za sva zla

⁴ Usp. karakterističan naslov jednog od najvažnijih Mardešićevih djela *Lica i maske svetoga*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997.

⁵ Usp. npr. Nikolaj BERDJAJEV, *Ja i svijet objekata*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1984, str. 39-41 i 48-53.

svijeta uvijek bili krivi drugi — stvarni ili izmišljeni neistomišljenici, protivnici i neprijatelji tih ideologija i režima. No, na žalost, i mnogim su kršćanima i takozvanom kršćanskom svijetu koji, kao povijesnu i sociološku činjenicu, moramo jasno razlikovati od kršćanstva i Crkve u onome što je božansko u njima, bili tijekom povijesti često krivi samo ili iznad svega drugi — Židovi, heretici, inovjerci ili ateisti. Takve optužbe i osude traju sve do naših dana. No, Drugi je vatikanski koncil o tome progovorio sasvim drukčije.

Taj koncil do kojega je Mardešić tako silno i s tolikim pravom držao, smatrajući ga, u kontinuitetu Crkve, epohalnim zaokretom u njezinoj povijesti, snažno je, na tragu Kristovih riječi, među ostalim istaknuo evanđeosko prihvaćanje, razumijevanje i poštovanje svakog čovjeka, njegove slobode i dostojanstva u svim različitostima kultura, religija i svjetonazorâ, te opraštanje i mirotvorstvo kao temeljne kršćanske životne odrednice i vrline, kojih nema niti može biti bez duhovne preobrazbe čovjeka, bez njegove stalne i ustrajne svakodnevnice metanoje. Nasuprot tome, kao što je to Mardešić jasno, snažno i jezgrovito istaknuo u raznim prigodama i člancima, svako je bojovno suđenje i osuđivanje, sustavno pripisivanje zla drugima, isključivanje i neprijateljstvo, samo projekcija... Dakako, prizemna psihološka, a ne duhovna projekcija, kakav god bio njezin sadržaj, no obično nikad lišena moralističkih implikacija.

Nesvjesna ili čak svjesna projekcija vlastitih sivih, tamnih zona ili sjena na druge nije, dakle, djelo duhovnosti i duha, najmanje pak Duha Božjega. Takvi procesi koji postoje na individualnoj, ali i na kolektivnoj razini, na djelu su i prevladavaju tamo — toga je Mardešić bio duboko svjestan — gdje nema duha, gdje je on odsutan, gdje prevladava nesloboda. No te procese i njihove mehanizme, uopće ljudsku podsvijest i njezine simbole, valja poznavati da bi ih se moglo osvijestiti, produhoviti i humanizirati, integrirati, prevladati i nadići. To vrijedi i za (katkad naizgled) iracionalne društvene situacije i probleme, pa kao što ističe Mardešić, često danas »umjesto da smireno počnemo razmišljati o događajima u društvu koji su nas nespemne zatekli i pretekli, mi se stalno u nesmirenosti sporimo o krivnjama za takvo nepovoljno stanje kao da to može uopće išta stvarno pomoći i riješiti. Prazni je govor postao važniji od stvaralačkog rada.«⁶ Prazni je govor u stvari bijeg sa životne na mentalnu (i često moralizatorsku) razinu, rezultat psihološkog procesa podsvjesnog potiskivanja životnih sadržaja na periferiju i marginu, nadomjestak za te sadržaje, izraz duhovne praznine i odsutnosti duha, ne njegove prisutnosti, umski otklon od stvaralačkog suočavanja s realnošću i od istinskog života u sferu ispraznog.

⁵ Usp. npr. Nikolaj BERDJAJEV, *Ja i svijet objekata*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1984, str. 39-41 i 48-53.

⁶ Željko MARDEŠIĆ, bilj. 3, str. 8.

U toj svezi prijeko je potrebno upozoriti na jednu poraznu, u nas vrlo raširenu pojavu, a to je golema neukost, puko neznanje i nesvijest, kad je riječ čak samo o temeljnim psihološkim zakonima ljudske duše, o njihovu funkcioniranju i determinizmima nad koje se nitko ne može »izdići« a da ih prije ne upozna i ne produhovi. To nužno dovodi do zlih posljedica u apostolatu, u pastoralu, u ispovijedanju, propovijedanju i vjeronauku. Nezamisliva je medicina u kojoj liječnici ne bi poznavali ljudski organizam, počev od njegove anatomije i fiziologije do patologije. No, što vrijedi za tijelo, vrijedi i za dušu. Kad se razgovara s katoličkim intelektualcima i svećenicima u Hrvatskoj, može se ostati jedino zgranut, kod većine, pred njihovim silnim neznalaštvom i nesvjesnošću na području poznavanja ljudske psihe. Na spominjanje dubinske psihologije ili psihoanalize reagira se najčešće zbunjenim smiješkom ili podsmijehom, izbjegavanjem svakog ozbiljnijeg razgovora, potiskivanjem te teme i bijegom od nje, ili pak nekom jeftinom ili neumjesnom šalom ili aluzijom na Freuda, o kojem se i inače mnogo toga zna tek površno ili krivo i od kojeg je, u cjelini, psihologija druge polovice 20. stoljeća uostalom već daleko odmakla. Ta žalosna praznina svijesti i znanja ne prestaje to biti niti se može nadomjestiti nekim elementarnim i »školskim« poznavanjima zastarjele tradicionalne psihologije. A svi znaju što je neznanje: nesloboda. Sloboda se može graditi i osvajati samo na istini. Nepoznavanje psiholoških mehanizama ne može nas od njih osloboditi ni nad njih uzdići. Ono nas ne vodi na duhovni put nego nam ga može samo zapriječiti. A njihovo možebitno negiranje samo bi potvrdilo koliko smo nesvjesni i njima podvrgnuti, daleki od svakog punijeg duhovnog razumijevanja, duhovnosti i slobode.⁷

Katolička crkva je, međutim, na najvišim razinama, pozitivno vrednovala suvremene znanstvene doprinose psihologije ne samo na tom području, nego i na drugima, pa tako čak i u egzegezi, što izričito ističe jedan važan dokument Papinske biblijske komisije od 18. studenoga 1993., naslovljen Tumačenje Biblije u Crkvi, u kojemu među ostalim doslovno stoji: »psihološka i psihoanalitička istraživanja donose određeno obogaćenje biblijskoj egzegezi jer, zahvaljujući njima, tekstovi Biblije mogu biti bolje shvaćeni... Psihologija i psihoanaliza... otvaraju put višedimenzionalnom shvaćanju Pisma i pomažu u odgonetavanju ljudskog jezika Objave. Psihologija i, na nešto drukčiji način, psihoanaliza, dovele su posebice do novog shvaćanja simbola. Simbolični jezik omogućava izricanje područja vjerskog iskustva koja nisu dostupna čisto pojmovnom razmišljanju, ali imaju itekakvu vrijednost za pitanje istine. Zbog toga, interdisciplinarno istraživanje egzegetâ i psihologâ ili psihoanalitičarâ nudi nesumnjive prednosti, objektivno utemeljene i

⁷ Usp. npr. Mihály SZENTMÁRTONI, *Psihologija duhovnog života*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut DI, 1990.

potvrđene u pastoralu. Mogli bi se navesti brojni primjeri koji pokazuju nužnost zajedničkog napora egzegetâ i psihologâ: radi boljeg shvaćanja značenja obredâ kulta, žrtava, zabrana, radi tumačenja slikovitog jezika Biblije, metaforičkog značenja opisa čudâ, dramatične snage viđenjâ ili apokaliptičkih poruka. Nije riječ jednostavno o opisivanju simboličnog jezika Biblije, nego o shvaćanju njegove objaviteljske i nagovorne funkcije: tu Božja 'numinozna' stvarnost dolazi u dodir s čovjekom.«⁸

Složeni znanstveni, napose psihološki, a tako ujedno i duhovni pristup te moralno motrište Željka Mardešića o tom uvijek aktualnom, »vječnom« problemu čovjekovu kakav je onaj o odgovornosti i krivnji dolazi osobito do izražaja u njegovoj studiji o savjesti i krivnji u modernitetu, u kojoj on napose, ali povezano, analizira osobne, društvene, ontološke i religiozne dimenzije krivnje.⁹ A u njima ima svoje mjesto i simbolička funkcija. Mardešić polazi od konstatacije da je danas »rasap konzervativne svijesti iskazan najuočljivije na području morala... Moderna je kritička misao bitno antimoralistička, daleko više i jasnije nego što je antiteistička — stari moral je veća smetnja napretku nego religija.«¹⁰ Danas je osjećaj krivnje »proglašen neurozom, psihičkom bolešću, a prostor savjesti ostatkom prošlosti... Čini se da krivnja može biti još samo infantilna ili morbidna.«¹¹ U vrlo jasnom pregledu problematike osobne dimenzije krivnje, u kojem Mardešić sretno i jednostavno analizira bitne psihološke i moralne aspekte, on možda nešto manje jasno odnosno izričito razlikuje stvarnu krivnju od osjećaja krivnje ili kulpabilnosti (kulpabiliteta) kao psihološkog fenomena, koji ne mora odgovarati stvarnoj krivnji nego imati samo subjektivno obilježje. A to razlikovanje je kapitalno, kao što to osobito potvrđuje najnovija znanstvena literatura koja se njime bavi.¹²

Polazeći od znanstvenih radova pretežno šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća, uglavnom s francuskog i njemačkog govornog područja, Mardešić opravdano ističe da je danas »preuzetno i iluzorno govoriti o iščeznuću osjećaja krivnje... Taj osjećaj doživljava danas duboku preobrazbu svojeg značenja, ... jer želi proniknuti u svoje laži i

⁸ Papinska biblijska komisija, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005, str. 70-71.

⁹ Usp. Željko MARDEŠIĆ, *Savjest i krivnja u modernitetu*, u: *Rascjep u svetome*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007, str. 135-170.

¹⁰ Ibid., str. 135.

¹¹ Ibid., str. 136-137.

¹² Usp. npr. novija djela koja Mardešić, s obzirom na vrijeme kada je pisao svoj tekst, još nije mogao poznavati, kao ona što ih je napisao svjetski poznati benediktinski teolog i duhovni voditelj Anselm GRÜN, čije su mnogobrojne knjige prevedene i na hrvatski, *Vergib Dir selbst*, Münsterschwarzach, Vier-Türme Verlag, 2002, te istaknuta švicarska protestantska teologinja Lytta BASSET, *Culpabilité, paralysie du cœur*, Genève, Labor et Fides, 2003.

izobličenja, u zablude juridizma, legalizma, skrupularizma, farizejizma.«¹³ I Mardešić tako dolazi do temeljne polazne točke svojeg razmatranja: »Iako osjećaj krivnje spada u područje psihologije, krivnja u područje etike, a grijeh u područje religije, razgraničenje između njih neće biti uvijek lako i moguće.«¹⁴ A tako i razgraničenje između znanstvenih i duhovnih uvida.

Danas se sve više savjest »objašnjava sustavom uvjetnih refleksa, a ne nekom čovjekovom unutrašnjom biti.«¹⁵ Često su »savjest i krivnja u svemu izjednačene s psihoanalitičkim pojmom Nad-ja.«¹⁶ »Iz svega slijedi da je psihoanalitički pojam Nad-ja zapravo isto što i savjest, premda nije opisan kao 'glas Božji' ili 'glas naravi', nego u širem smislu kao 'glas roditelja'.«¹⁷ Kako ističe Mardešić, »ima uglednih psihologa¹⁸ koji drže da fenomen kulpabilnosti tvori osnovicu cijele psihoanalitičke teorije. S. Freud piše da društvo počiva na zajedničkoj krivnji, na zločinu koji je počinjen u zajednici; religija se također temelji na osjećaju krivnje i pokajanja; konačno, moral se opravdava neophodnošću postojanja tog društva, s jedne strane, kao i potrebom ispaštanja i oslobađanja od osjećaja krivnje, s druge.«¹⁹ Već se, dakle, na ovoj razini osobne odgovornosti, krivnje i osjećaja krivnje (kulpabilnosti) nedvojbeno naziru i njihove društvene implikacije, ali i međuovisnost psiholoških i duhovnih stanja, što može ići sve do patoloških deformacija i do na početku ovoga teksta iznesenih širih, pa i općih pojava, na koje je Mardešić opravdano upozoravao, a to su izmiješanost autentičnog i lažnog, zdravog i bolesnog te nesvjesno čovjekovo prikrivanje istine sebi i drugima na pojedinačnom i kolektivnom planu. U takve se pojave mogu ubrojiti bolesni perfekcionizam, opsjednutost osjećajem krivnje kao karakteristične perverzije religioznosti i neuspješno traženje pretjerane nevinosti i izmučenost napastima koje ugrožavaju tu nevinost. Kako zaključuje Mardešić, u psihologiji se danas »na sukob u čovjekovoj savjesti ne gleda toliko kao na neku moralnu ili psihičku dramu, potrebnu za naše etičko dozrijevanje i osamostaljenje, koliko se osjećaj krivnje hvata u trenutku kad on prekoračuje zdravlje i ulazi u bolest. Ako savjest i osjećaj krivnje postoje, njihova je aktualizacija realna samo u poretku patologije, gdje — etički gledano — krivnje i savjesti uopće nema.«²⁰

¹³ Željko MARDEŠIĆ, kao bilj. 9, str. 137.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., str. 138.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., str. 141.

¹⁸ Ibid. str. 142 (usp. Winfrid HUBER — Herman PIRON — Antoine VERGOTE, *La Psychanalyse, science de l'homme*, Bruxelles, 1964, str. 196-254).

¹⁹ Ibid., str. 142-143.

²⁰ Ibid., str. 146-147.

Predaleko bio nas odvelo kad bismo htjeli iscrpnije ući i u neke druge aspekte osobne dimenzije krivnje, a pogotovo u njezinu društvenu, ontološku i religioznu dimenziju. Spomenut ćemo tek usput, kako kaže Mardešić, »njezin uvir u društvenu dimenziju« i »represivni — dosljedno tome Nad-jastveni — karakter naše kulture uopće, a ne samo utjecaj roditeljskog ozračja.«²¹ Mardešić pertinentno konstatira kako će i u kršćanstvu, nažalost, »često realizam grijeha biti zamijenjen s fenomenologijom kulpabilnosti, s njezinom igrom iluzija i maski.«²² U tom kontekstu vrijedan je spomena i fenomen uvođenja u religiju jednog izrazito nereligioznog elementa: »legalizam s individualizacijom delikta u kaznenom smislu. U juridiziranoj teologiji, grijeh postaje sporedan, a mjera krivnje glavna... Legalizam — što pobliže znači potpuno izvršavanje zakona — važniji je nego ljubav prema bližnjemu i prema Bogu. Sv. Pavao govori o zakonu koji postaje izvor grijeha. Kulpabilnost otkriva nerazmrsiv labirint zapovijedi i izvršenja, opsesiju svakidašnjim životom, moralnu skrupuloznost, farizejizam, tvrdoću srca, duh doslovnog shvaćanja Pisma, okrutnost zakona, samoživost spasenja, beznađe i strah.«²³

A sve to daleko od u čovjeku najbitnijeg u bitnom — od prosvijetljene i produbljene osobne svijesti usmjerene k ljubavi kao istinski božanskog i bogusličnog u nama te, usprkos svih čovjekovih uvjetovanosti i opterećenja, nasuprot izvornog poštovanja i afirmacije svakog čovjeka, njegove slobode, dostojanstva i transcendentnog određenja i pozvanosti na rast u istini i ljubavi prema Bogu, sebi i drugima...

Zaključak do kojega dolazi Mardešić je kapitalan: »U suočenju s psihologijskim istinama, kršćanstvo je danas pozvano da vrati osjećaju krivnje religiozno značenje. Prethodno, morat će proniknuti u bezuspješnost morala da sam riješi enigmu krivnje.«²⁴ I, što je još dalekosežnije, s one strane individualne dimenzije, za kršćane su »suvremena zajednička savjest i socijalizacija moralne svijesti samo drugo ime za djelatnu ljubav prema bližnjemu, za praštanje drugima, za slobodu zajedništva, za suodgovornost. Ako se kršćani ne ljube nisu učenici, nisu Crkva, iako mogu misliti da su pravovjerni i krjeposni. Od te ljubavi Crkva živi i od te ne-ljubavi Crkva umire. Postaje, u drugom slučaju, gangrenozno tkivo smrti i raspadanja, čudovište neslobode i grob istine. Zato kršćanin može biti ozbiljno kriv samo ako pobjegne od te ljubavi i potraži spas u grijehu zakona.«²⁵ A to znači u izgubljenosti nametnutoj mu izvana a ne u dubini istinske, prosvijetljene svijesti i ljubavi koje rastu pod Božjim suncem odozdo i iznutra.

²¹ Ibid., str. 147.

²² Ibid., str. 167 (usp. Paul RICCEUR, *Finitude et culpabilité. La symbolique du mal*, Paris, 1960, str. 103).

²³ Ibid., str. 168.

²⁴ Ibid., str. 169.

²⁵ Ibid., str. 170.

Izneseni primjeri povezanosti Mardešićeva znanstvenog i duhovnog pristupa i poniranja samo su mali dio velike cjeline te povezanosti koja prožima njegovo cjelokupno djelo. Ona čini jednu od njegovih originalnosti i vrijednosti. Tu nije nipošto riječ o opterećenju znanstvenog ideološkim, koje je tijekom povijesti tako često obilježilo rad i djelo tolikih filozofa i znanstvenika, među njima i teologa, te, dakako, psihologa i psihoanalitičara. Riječ je, naprotiv, o uzdignuću i produbljenju znanstvenog duhovnim i o prosvjetljenju duhovnog znanstvenim.

Mardešićeve misli s kojima bismo htjeli zaključiti ovo letimično izlaganje svjedoče upravo o tome. One proizlaze iz znanstvene konstatacije određenih (negativnih) povijesnih činjenica i duhovnih stanja te ujedno iz poziva da se oni mijenjaju u smjeru (pozitivnih) preobrazbi. Otuda i poticaj da Crkva kao, prema svom prvotnom i istinskom značenju, sveukupni narod Božji, okupljen u bratsku zajednicu s Kristom, no mistično obuhvaćajući i one koji Krista neće nikad pravo ili uopće upoznati, dakle s onu stranu svih vremena i različitosti, da ta Crkva, kako ne bi izdala svoj izvorni, pravi smisao, »postane što potpunijom: Crkvom siromaha i zapostavljenih, Crkvom dobrote i milosrdne ljudskosti, Crkvom nade i radosti, Crkvom mirotvorstva, pomirenja i praštanja i Crkvom iskrena dijaloga sa suvremenim svijetom.«²⁶ A ne da se pretvara u vlastitu suprotnost, što je dovodilo kroz povijest do katastrofalnih deformacija i tragedija. Otuda također projekcija »kršćanske budućnosti«: »izvan svih kolektivističkih i ideologijskih vizija kršćanstva, koje su u prošlosti tom istom kršćanstvu nanijele nenadoknadive sramote i poraze«; u zauzimanju »za jedno doista posve personalističko kršćanstvo, skupljeno u malim zajednicama, po mjeri ljudskosti«; u prestanku traženja ikakvog korisnog povezivanja s politikom; u povjerenju »u slobodu i slobodnog čovjeka... demokraciju i građansko društvo, unatoč njihovim nedostacima«; konačno, u nastojanju mijenjanja najprije sebe, a ne svijeta, jer se promijeniti svijet može samo ako se prije toga pokuša promijeniti sebe.²⁷

²⁶ Željko MARDEŠIĆ, Crkva i suvremeni svijet, *Bogoslovska smotra*, 2005, 75/3, str. 935.

²⁷ Željko MARDEŠIĆ, *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2002, str. 53-54.

Summary

Spirituality and scientificity in the work of Željko Mardešić

Although Mardešić's spiritual and scientific approach in his work cannot be separated, they must be distinguished. His spiritual approach, far from diminishing it, greatly enriches his scientific work. The psychological dimension is one of the best examples for this. It is just through it that Mardešić reaches the roots of some essential problems of the contemporary world. Today's man is exposed in it to numerous splits, self-deceptions, illusions and false appearances: he is able to lie to himself and to others, to be true or alienated, just to appear or really to be. This can grow even to collective dimensions and assume a triple face of responsibility, guilt and sin. Mardešić examines their personal, social, ontological and religious aspects and distinguishes real guilt from the feeling of guilt (culpability) which does not correspond necessarily to the first and point out that culpability belongs to the field of psychology, the real guilt to that of ethics and sin to that of religion. He considers that in Christianity too often the realism of sin was substituted with a phenomenology of culpability, with its play of illusions and masks.

Some Mardešić's conclusions about Church and Christianity witness of an interconnection of their spiritual and scientific aspects. According to Mardešić, the Church should be a Church of poor and neglected, of goodness and compassionate humanness, of hope and joy, of reconciliation and forgiveness and of sincere dialogue with the contemporary world. Mardešić is also deeply committed to an entirely personalistic Christianity, outside of any collectivistic and ideological visions, to cessation of its linking with politics, which led in history to worst deformations, and to trust in freedom and in free man. The world can be changed only if we change ourselves first.

Od dijalektičkog do praktičnog materijalizma

... Riječ je o tome kako u prikrajku svih velikih odluka stoji zapravo običan interes, ljudska pohlepa i društveno promaknuće. Nije baš sigurno u kolikoj je mjeri taj praktični materijalizam proširen i stvarno nazočan u hrvatskom društvu. O tome nemamo podatke, ali se ima dojam da je to ono gangrenozno središte od kojeg dolaze sva zla i sve nesreće sadašnjega trenutka. Znam da je tu slutnju teško braniti i još teže dokazati, ali neka tradicija praktičnog materijalizma nije u nas zacijelo odsutna, premda se je pokušava zataškati lijepim idejama.

Ako je to i djelimice istina onda je toliko strašno da jednostavno ne može biti prihvaćeno... Time se hoće reći da svako ljudsko djelovanje dolazi od težnje za osobnim promaknućem i materijalnom koristi, što je u grčkom označeno pojmom hybris i u evanđeoskom govoru pojmom Mamone. Je li to istina? Teško se odlučiti na odgovor. Ukoliko je to istina, onda bi sva naša blagorjeđivost o domoljublju, vjeri, pravednosti, napretku, duhovnosti, opraštanju, moralu općem dobru i milosrđu bila samo u funkciji hybrisa i Mamone. Jedino što proeostaje i ostaje jest kako se istaknuti, pokazati, izbiti u prvi plan, ostvariti se, obogatiti, proćuti se, osigurati sebe i svoje potomstvo. Nije li onda to — ako je istina, a ponavljam da nije — neka strašna poruka marksizma na njegovu odlasku, marksizma koji nije ostvario zemaljski raj, ali je zauzvrat dokazao istinitost svoje tvrdnje o čovjeku kao isključivu biću koristi? ... Nije li napokon ovaj rat i njegovo poraće otkrilo kako ljudi više djeluju po tim načelima nego što se drže kršćanskih naputaka o pravdi i praštanju? Nešto slično kao što je kršćanstvo smatralo da je pobijedilo Rimsko carstvo, a ono se na neki način bilo uvuklo u kršćanstvo i iznutra ga razgradilo.

Željko MARDEŠIĆ

*Svjedočanstva o mirotvorstvu, Zagreb,
Kršćanska sadašnjost, 2002, str. 103-104.*